

हिमसंस्कृतवार्ताः

दैनिक ई-संस्कृतवार्तापत्रम्

हिमाचलप्रदेशस्य संस्कृतशिक्षकाणां नूतनः प्रकल्पः

पञ्चाङ्गम्

अद्य कालयुक्तः वि.सं. २०८१,
कलियुगाब्दः ५१२५ बसन्तऋतुः
सूर्य उत्तरायणम् फाल्गुणः कृष्ण प्रतिपदा
तिथिः फाल्गुणः २ प्रविष्टाशः मङ्गलमयः भवेत्

■ पृष्ठ-४ ■ वर्ष-४ ■ अङ्क-१०५

1

फरवरी १३ २०२५

Website- www.himsanskritam.com

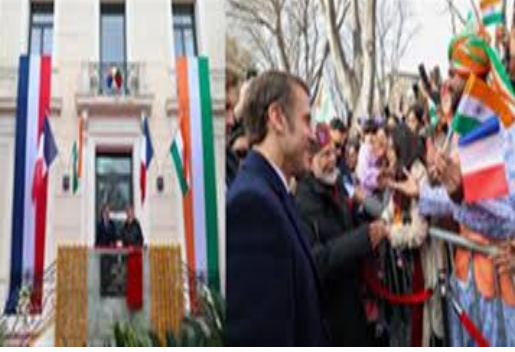
Email- himsanskrit@gmail.com

2 मुख्यमन्त्री सुखुः : २०२५
तमस्य वर्षस्य दिसम्बरमासपर्यन्तं
राज्ये ७२ मेगावाट् परिमितं
सौरऊर्जायाः उत्पादनं भविष्यति

3 डीएमके-सांसदः दयानिधि-
मारन-इत्यस्य लोकसभायां
संस्कृतविषये आपत्तिपूर्णटिप्पण्याः
भारते सर्वत्र विरोधः

4 ☐ वैदिकछन्दांसि-
☐ ब्रह्मगुप्तः बीजगणितं,
खगोलविज्ञानञ्च

ऐतिहासिके मार्सिले नगरे प्रधानमन्त्रिणा श्रीमोदिना प्रथम-भारतीय-वाणिज्य-दूतावासस्य कृतम् उद्घाटनम्

हिमसंस्कृतवार्ताः। फ्रांस-देशस्य ऐतिहासिके मार्सिले नगरे प्रधानमन्त्रिणा श्रीमोदिना, फ्रांस-देशस्य राष्ट्रपतिना इमैनुएल मैक्रों इत्यमुना च संयुक्त रूपेण प्रथम-भारतीय-वाणिज्य-दूतावासस्य कृतम् उद्घाटनम्। एतस्य वाणिज्य दूतावासस्य उद्घाटनं फ्रांस देशस्य मार्सिले नगरे जातम् अस्ति। एतन्नगरं भारतस्य भविष्य-कालिक-परियोजनाः निध्याय अतिशय महत्त्वपूर्णं वर्तते। ध्येयम् अस्ति यत् प्रधानमन्त्री मोदी फरवरी दशमीतः फ्रांस देशस्य यात्रायां वर्तते। गतदिने तस्य यात्रायाः अन्तिमं दिनमासीत्। एतस्य पश्चात् प्रधानमन्त्री मोदी अमेरिकायाः द्वि-दिवसीय यात्रायां गमिष्यति। तत्र हि वाणिज्य दूतावासस्य उद्घाटनात् प्राग् उभाभ्यामपि नेतृभ्यां नगरे भारतीय प्रवासिभिः जनैः साकं सम्भाषणम् अपि आचरितम्। एताभ्यां मजारग्यूज-युद्ध-भूमी प्रथमे द्वितीये च विश्व युद्धे हुतिगतेभ्यः

भारतीय सैनिकेभ्यः श्रद्धांजलयोऽपि अर्पिताः। पेरिस-नगरे उच्च-स्तरीयाणाम् उपवेशानां श्रृंखलायाः समापनानन्तरं श्रीमोदी फ्रांस देशीयो राष्ट्रपतिः च अद्य प्रातः एव मार्सिले नगरं प्राप्तवन्तौ आस्ताम्। मार्सिले नगरे भारतीय समुदायेन एतयोः आगमने अत्युत्साहेन उल्लासपूर्वकम् स्वागतकरणं कृतम्। अतः पूर्वं भारत-फ्रांस-देशाभ्यां प्रधानमन्त्रिणः श्रीनरेन्द्र मोदिनः द्वि-दिवसीय यात्रायाः अवसरे स्वीय कार्य-नीतिक-साहमत्यमपि सुदृढीकृतम् अस्ति। अस्मिन् अवसरे देशद्वयेन प्रौद्योगिकी, नागरिक-परमाणु ऊर्जा, पर्यावरण-स्थिरता, सांस्कृतिक विनिमय-सन्निभेषु प्रकरणेषु महत्त्वपूर्णेषु हस्ताक्षराणि कृतानि। एतैः साहमत्यैः भारत-फ्रांसयोः मध्ये रणनीतिक सम्बन्धाः अतोऽपि दृढतराः भविष्यन्ति। अद्य च उभयो देशयोः मध्ये सहयोग-भावनापि वर्धयिष्यते। द्विपक्षीय सम्भाषणावसरे, प्रधानमन्त्री मोदी राष्ट्रपतिः मैक्रों च भारत-फ्रांस रणनीतिक कार्यनीतिक-साहमत्यकृते स्वीयां सुदृढ प्रतिबद्धतां प्रकटितवन्तौ। एतस्य पश्चात् मार्सिले-नगरं सम्प्राप्य प्रतिनिधिमंडल स्तरीया मन्त्रणा जाता। अत्रावसरे उभाभ्याम् अपि नेतृभ्यां व्यापार-निवेश-सम्बन्धानां वर्धनार्थम् अपि आह्वानं कृतम्। अस्य विषये चतुर्दश भारत-फ्रांस सीईओ फोरम इति समवायानां कार्यकार्य-धिकारिणां मञ्चस्य विवरणस्य अपि स्वागतं कृतम्। तत्र हि प्रधानमन्त्री श्रीनरेन्द्र मोदी पेरिसनगरे फ्रांसस्य राष्ट्रपतिना साकं भारत-फ्रांस-देशयोः 'सीईओ फोरम' इत्याख्यं मञ्चं समबोधयत्, प्रोक्तवान् च यत् भारतस्य व्यावसायानुकूलाः नीतयः सप्त-चत्वारिंशदुत्तर-द्वि-सहस्र-तम-वर्ष-पर्यन्तं 'विकसित भारतमिति' लक्ष्यस्य प्राप्तये विकासं वर्धयितुं सन्ति तत्पराः।

ए.आई. द्वारा भारते आनेष्यमाणानाम् अविश्वसनीयानाम् अवसरणां तेषां पद्धतीनां च विषये भृशं चर्चा जाता-सुन्दर-पिचाई

हिमसंस्कृतवार्ताः। प्रधानमन्त्री श्रीनरेन्द्र मोदी प्रत्यपादयत् यत् भारतम् आर्टिफिशियल इंटेलिजेंस इति कृत्रिम बुद्धिमत्ता-क्षेत्रे उल्लेखनीयां प्रगतिं करोति। श्रीमोदी विश्वस्य ए. आई. क्षेत्रस्य जनान् अध्याययत् यत् भारते आगत्य निवेशं कुर्वन्तु, भारतस्य युवबले च विश्वासं कुर्वन्तु इति। प्रधानमन्त्रिणा पेरिस नगरे ए.आई. एक्शन समिट इत्याख्ये सम्मेलने गूगल-समवायस्य सी.ई.ओ. अधिकारिणा सुन्दर-पिचाई वर्येण साकं सम्भाषणानन्तरं एषा टिप्पणी कृता। श्री-पिचाई-वर्येण एतत्सम्भाषणं आशावर्धकं प्रतिपादितम्। सामाजिक सञ्जालीये सन्देशे श्री पिचाई व्यलिखत् यत् मोदिना साकं मन्त्रणावसरे ए.आई. द्वारा भारते आनेष्यमाणानाम् अविश्वसनीयानाम् अवसरणां तेषां पद्धतीनां च विषये भृशं चर्चा जाता। येन भारतस्य डिजिटल-परिवर्तन-विषये सम्भूय कार्यं कर्तुं शक्येत।

सत्येन्द्रदासस्य निधनम्-श्रीराम- जन्मभूमि-मन्दिरस्य मुख्यार्चकस्य सत्येन्द्रदास जी महाराजस्य निधनम्

हिमसंस्कृतवार्ताः, अयोध्या।
श्रीराम-जन्मभूमि-मन्दिरस्य
मुख्यार्चकः सत्येन्द्रदास जी महाराजस्य
साकेतवासः जातोस्ति। अद्य
माघपूर्णिमायाः पवित्रदिनस्य प्रातः
प्रायः सप्तवादेने पीजीआई
चिकित्सालये लखनऊनगरे अन्तिमः
श्वासः गृहीतः। सत्येन्द्र दासजी
महाराजः त्रिणवत्युत्तर-एकोन-विंशतिः
शत-तम-वर्षाद् श्रीरामलला भगवतः
सेवनं पूजनं च कुर्वन् आसीत्।
श्रीरामजन्मभूमितीर्थक्षेत्रस्य महामन्त्री

चम्पतरायः मन्दिरव्यवस्थासम्बद्धाः
अन्ये जनाश्च मुख्यार्चकस्य देहावसाने
गम्भीरा संवेदना व्यतीकृता अस्ति।
सहैव अस्य निधनम् अभिलक्ष्य
मुख्यमन्त्री योगी आदित्यनाथः
एकस्मिन् सामाजिक सञ्जालीये संदेशे
शोकं प्रकटयत्। अमुना प्रोक्तं यत्
आचार्यः श्रीरामस्य महान् भक्तः
आसीत्। प्रभुः श्रीरामः निज चरणयोः
तस्मै चिर-स्थानं दद्यात् इति।

महर्षिदयानन्दस्य जन्म-जयन्ती" समाजे अज्ञानतां, अंधविश्वासं, आडंबरं, च विरुध्य एकाह्वानमस्ति-प्रधानमन्त्री

हिमसंस्कृतवार्ताः। प्रधानमन्त्री श्रीनरेन्द्र मोदी महतो विचारकस्य, समाज-परिष्कारकस्य प्रखर राष्ट्रवादिनश्च महर्षि दयानन्द सरस्वती-वर्यस्य जन्म जयन्त्याः पावनावसरे श्रद्धांजलीन् अर्पितवान्। प्रधानमन्त्रिणा सामाजिक सञ्जालीये एकस्मिन् सन्देशे प्रोक्तं यत् महर्षिः दयानन्दः आजीवनं समाजे अज्ञानतां, अंधविश्वासं, आडंबरं, च विरुध्य जागरूकीकरणे निरतः आसीत्। श्रीमोदी प्रोक्तवान् यत् शिक्षा-महिला सशक्तीकरणेन साकमेव भारतीय रिक्तस्य संस्कृतेः संरक्षणस्य कृते महर्षि दयानन्दस्य प्रयासाः देशवासिनां कृते सदैव प्रेरणा-स्रोतोभूताः भविष्यन्ति।

सुभाषितम्

महाजनस्य संसर्गः,
कस्य नोन्नतिकारकः।
पद्मपत्रस्थितं तोयं,
धत्ते मुक्ताफलश्रियम्॥

हिन्धर्थः- महान् जनो की संगति
किंसे उन्नति प्रदान नहीं करती?
अर्थात् महान् जनो की संगति से
उन्नति ही होती है। कमल के पुष्प पर
जल की बूंद मोती के समान प्रतीत
होती है (अर्थात् कमल की संगत से
जल भी मोती बन जाता है।)

प्रतिदिनं नवीनतमं
हिमसंस्कृतवार्ताः
दैनिकवार्तापत्रं प्राप्यर्थं
7876636263
Whatsapp संख्या मध्ये
नमो नमः लिखन्तु

To get the latest
himsanskritvartah
Daily Sanskrit Newspaper
every day, write Hello on
7876636263 Whatsapp

**सूचना- हिमसंस्कृतवार्ताः
दैनिकपत्रे व्याकरणात्मक-
अशुद्धिनां कृते सम्बद्धाः
पत्रकाराः लेखकाश्च
उत्तरदायिनः भविष्यन्ति**

कार्यालयः
हिमसंस्कृतम् प्रकाशनम्
जसवं कोटला तहसीलपरिसरस्य सम्मुखे
कस्बा कोटला, जिला कांगड़ा हि.प्र.
पत्रव्यवहारसङ्केतः - १७७१११

भारतस्य खुदरा इति विकीर्णा
मुद्रास्फीतिः दशमलवोत्तर त्रि.
एकाधिकमितम् आगतम्
भारतस्य खुदरा इति विकीर्णा
मुद्रास्फीतिः जनवरी मासे अपचीय
प्रतिशतं दशमलवोत्तर त्रि.
एकाधिकमितम् आगतम्। यद्धि पञ्च-
मासेषु निम्नतमः स्तरः वर्तते।
सांख्यिकी-कार्यक्रम-कार्यन्वयन
मन्त्रालयेन प्रकाशितस्य अङ्कानुसारेण
ग्रामीणक्षेत्रेषुमुद्रास्फीतिः चत्वारि
दशमलव षड् चत्वारि प्रतिशतं
पञ्जीकृतम् अस्ति। तत्रैव नगरीयक्षेत्रेषु
त्रीणि दशमलव अष्ट सप्त प्रतिशतं
पंजीकृतम्।

मुख्यमन्त्री सुखु: : २०२५ तमस्य वर्षस्य दिसम्बरमासपर्यन्तं राज्ये ७२ मेगावाट् परिमितं सौरऊर्जायाः उत्पादनं भविष्यति

सांकेतिकं चित्रम्

हिमसंस्कृतवार्ता: - शिमला । मुख्यमन्त्री सुखविन्दरसिंहसुखुः अवदत् यत् २०२५ तमस्य वर्षस्य दिसम्बरमासपर्यन्तं हिमाचलप्रदेशस्य सप्तपरियोजनाभ्यः ७२ मेगावाट् सौर-ऊर्जायाः उत्पादनं भविष्यति। सः अवदत् यत् हिमाचलप्रदेशविद्युतिगमलिमिटेड् इत्यनेन ऊनामण्डले द्वयोः परियोजनायोः निर्माणकार्यं आरब्धम्, येषु १२ मेगावाट् क्षमतायाः परियोजना गोंदपुरखुल्लायां, ११ मेगावाट् क्षमतायाः परियोजना लमलाहड़ी उपरती इत्यत्र स्थिता अस्ति। सः अवदत् यत् सोलनमण्डले तिस्रः परियोजनाः निर्मिताः सन्ति, एतेषु नालागढस्य सनेड इत्यत्र १३ मेगावाट् परियोजना, बडा बरोट इत्यत्र ८ मेगावाट्, दभोटा माजरा इत्यत्र १३ मेगावाट् परियोजनाः सन्ति। सः अवदत् यत् ९ मेगावाट् दभोटा-१ परियोजनायाः शीघ्रमेव निविदा निर्गता भविष्यति, तस्य निर्माणकार्यं शीघ्रमेव आरम्भ्यते इति। एतदतिरिक्तं ऊनामण्डलस्य टिहराखास इत्यत्र ६ मेगावाट् सौरपरियोजनायाः निविदाप्रक्रिया अपि आरब्धा अस्ति, अस्मिन् मासे एव तस्याः अनुमोदनं सम्भवति। राज्ये सौरविद्युत् उत्पादनस्य प्रवर्धनार्थं राज्यसर्वकारस्य प्रतिबद्धतायां बलं दत्त्वा सः अवदत् यत् सम्प्रति ३२५ मेगावाट् संयुक्तक्षमतया अष्टानां

अतिरिक्तपरियोजनानां सर्वेक्षणं क्रियते। सः अवदत् यत् एतेषां सौरशक्तिपरियोजनानां निर्माणकार्यं विस्तृतपरियोजनाप्रतिवेदनस्य (DPR) समाप्तेः अनन्तरं आरम्भ्यते।

सुखविन्दरसिंहसुखुः उक्तवान् यत् वर्तमानसर्वकारः पर्यावरणसंरक्षणं स्थायिकिकासं च प्राधान्यं दत्त्वा २०२६ वर्षपर्यन्तं हिमाचलं देशस्य प्रथमं हरित ऊर्जासंरूपेण स्थापयितुं प्रयतते। राज्यसर्वकारः पर्यावरणसंरक्षणार्थं कार्यं कुर्वन् अस्ति तथा च हरित ऊर्जायाः उपयोगं सुनिश्चित्य कार्बन उत्सर्जनस्य न्यूनीकरणाय कार्यं कुर्वन् अस्ति। नवीकरणीय ऊर्जा अक्षय ऊर्जा स्रोतः इति सः अवदत्। एतस्य उपयोगेन भविष्यत्सततीनां कृते ऊर्जायाः उपलब्धता सुनिश्चिता भवति । राज्यसर्वकारस्य एषा नवीनपरिकल्पना जलवायुपरिवर्तनस्य प्रतिकूलप्रभावानाम् न्यूनीकरणे महत्त्वपूर्णं भूमिकां निर्वहति।

मुख्यमन्त्री उक्तवान् यत् ऊनामण्डलस्य पेखुबेला इत्यत्र ३२ मेगावाट् ऊर्जायाः परियोजना २०२४ तमस्य वर्षस्य एप्रिल-मासस्य १५ दिनाङ्के जनसामान्यं प्रति समर्पिता आसीत्। अस्याः परियोजनायाः कृते ४८ मिलियन युनिट् विद्युत् उत्पन्नम् अस्ति, येन २०२५ तमस्य वर्षस्य जनवरी-मासस्य ३१ दिनाङ्कपर्यन्तं १४ कोटिरुप्यकाणां राजस्वं प्राप्तम् । एतदतिरिक्तं ऊनामण्डलस्य भञ्जालस्थे ५ मेगावाट् सौरविद्युत्परियोजनायाः निर्माणकार्यं २०२४ तमस्य वर्षस्य नवम्बरमासस्य ३० दिनाङ्कात् आरब्धम् अस्ति तथा च अगस्तौ १० मेगावाट् सौरविद्युत्परियोजनायाः निर्माणं अस्मिन् मासे सम्पन्नं भवितुं शक्यते। राज्यसर्वकारः हरितहाइड्रोजन ऊर्जायाः उत्पादनं केन्द्रे एव स्थापयित्वा कार्ययोजनायां कार्यं कुर्वन् अस्ति। सोलनमण्डलस्य नालागढे एकमेगावाट् क्षमतायुक्तस्य हरितहाइड्रोजनपरियोजनायाः निर्माणकार्यं ऑयल इण्डिया लिमिटेड् इत्यस्य सहकारेण आरब्धम् अस्ति, यस्य कृते सहमतिपत्रे हस्ताक्षरं कृतम् अस्ति

केन्द्रीयान्वेषणसंस्थायाः आज्ञानुसारं सर्वकारं पातुं प्रयतते डीजीपी - सतपालसिंहरायजादा

हिमसंस्कृतवार्ता: - ऊना। राज्यकाङ्ग्रेसस्य पूर्वोपाध्यक्षः पूर्वविधायकः सतपालसिंहरायजादा अवदत् यत् डीजीपीद्वारा पुलिसकर्मचारिणां गृहेषु कृतेन निरीक्षणेन किमपि न बहिः आगतम्। केन्द्रीयानुसन्धानसंस्थायाः आज्ञानुसारं एतानि निरीक्षणानि कृतानि। डीजीपी केन्द्रीय अन्वेषणसंस्थायाः आज्ञानुसारं हिमाचलसर्वकारस्य पतनं कर्तुम् इच्छति। यदि तस्य कर्मचारिणां विरुद्धं एतादृशाः प्रबलाः निवेशाः आसन् तर्हि सः किमर्थं कार्यं कुर्वन् रिक्तहस्तः अभवत्। यदि डीजीपी निरीक्षणं कर्तुं पूर्वं अन्येषां अन्वेषणसंस्थानां माध्यमेन काश्चन ठोससूचनाः एकत्रितवान् स्यात् तर्हि श्रेयस्करं स्यात्। डीजीपी सर्वकारस्य अपयशं कर्तुं प्रयतते।

केन्द्रीय अन्वेषणसंस्थायाः निर्देशानुसारं कृतस्य कार्यविधेः पृष्ठतः किं आधारः आसीत् इति डीजीपी द्वारा स्पष्टीकर्तव्यः इति सः अवदत्। किं केन्द्रीय अन्वेषणसंस्थासु एतावन्तः अनुचित निवेशाः आसन् यत् तेषु कार्यविधिः कृत्वा किमपि प्राप्तुं न शक्यते स्म? भाजपायाः पूर्वप्रदेशाध्यक्षः विधायकः च सतपालसती इत्यस्य उपरि आक्रमणं कुर्वन् सः अवदत् यत् स्वस्य व्यक्तिगतव्यापारं दर्शनात् पूर्वं स्वस्य कार्याणि अवलोकितव्यानि। सती स्वस्य कार्यकाले वर्तमानकाले च स्वस्य भाजपानेतरं उद्यमिनं तस्य पत्नीं च मारयति इति चलचित्रं प्रसृतं भूत्वा सर्वं सार्वजनिकं कृतवान्। सट्टी भ्रातृ-भ्रातृजः कारणेन दुःखं प्राप्नोति। सती यदा इच्छति तदा आगत्य तस्य होटलतः किमपि प्रकारस्य सीसीटीवी-दृश्यं ग्रहीतुं शक्नोति।

जयरामठाकुरः - महाकुम्भाय सुखसर्वकारस्य व्यवस्था शिथिला, हिमाचलं विहाय सर्वाणि राज्यानि बसयानानि चालयन्ति'

हिमसंस्कृतवार्ता: - शिमला। विपक्षनेता जयरामठाकुरः अवदत् यत् सनातन आस्थायाः प्रतीकं महाकुम्भं प्रचलति यस्मिन् देशस्य विश्वस्य च सर्वेभ्यः जनाः गत्वा स्नानं कुर्वन्ति। प्रतिदिनं हिमाचलतः सहस्राणि जनाः महाकुम्भे स्नानार्थं त्रिवेणी संगमप्रयागराजं गच्छन्ति, परन्तु दुःखदं यत् हिमाचलसर्वकारेण राज्यस्य जनानां प्रयागराजं प्राप्तुं किमपि व्यवस्था न कृता। अस्माद् कारणात् राज्यस्य जनाः महाकुम्भं गन्तुं अधिकं धनं व्यययितुं बाध्यन्ते । एतादृशे पवित्रे अवसरे राज्यस्य हिन्दुभक्तानां कृते कोऽपि व्यवस्था न कृता इति कारणतः एतत् सर्वकारस्य सनातनविरोधी मुखम् अग्रे आगतम्। महता सौभाग्येन महाकुम्भस्य एषः संयोगः आगतः, परन्तु सर्वकारस्य उदासीनतायाः कारणात् अनेके जनाः अस्य पवित्रस्य कुम्भस्य लाभं ग्रहीतुं वंचिताः भवन्ति। राज्यस्य विभिन्नक्षेत्रेभ्यः विविधमाध्यमेन जनानां शतशः सन्देशाः अपि मया सर्वकारस्य एतस्य सौतेयमातृवृत्तेः विषये प्राप्ताः। सर्वेषां समाना उपालम्भः आसीत् यत् वयं अन्यराज्यानां बसयानैः, निजीबसैः, सहस्राणि रुप्यकाणि व्यययित्वा महाकुम्भं गच्छामः, अतः किं सर्वकारः अस्माकं कृते बसयानानि चालयितुं न शक्नोति? जयरामठाकुरः अवदत् यत् प्रतिदिनं हिमाचलतः

सहस्राणि जनाः कुम्भं गच्छन्ति।

एतदर्थं तेषां बस-टैक्सी-सञ्चालकानां कृते अपेक्षाधिक राशिः दातव्या भवति । एतादृशे विशाले आयोजने हिमाचलप्रदेशसर्वकारेण कोऽपि पदं न गृहीतम्। राज्ये एतावन्तः हिमाचलपथपरिवहननिगमस्य बसयानानि सन्ति, कुम्भाय प्रेषयित्वा एकतः राज्यस्य यात्रिकाणां सहायतां कर्तुं सर्वकारः अपरतः एचआरटीसी कोटिरुप्यकाणि अपि अर्जयितुं शक्नोति स्म। परन्तु अद्यापि सर्वकारः ९७ प्रतिशतं हिन्दुविरोधिभावनायाः

बहिः आगन्तुं न शक्नोति। एतादृशी मनोवृत्तिः सुखसर्वकारेण काङ्ग्रेस-उच्च-नेतृत्वस्य प्रसन्नतायै स्वीक्रियते । एकतः मुख्यमन्त्री कथयति यत् हिमाचलस्य ९७ प्रतिशतं जनसंख्या हिन्दुः अस्ति, यत् कस्मिन् अपि राज्ये हिन्दुजनसंख्यायाः सर्वाधिकं प्रतिशतम् अस्ति, अपरतः तस्यै ९७ प्रतिशतं जनसङ्ख्यां महाकुम्भ इत्यादिषु आयोजनेषु परिवहनार्थं बसयानानि अपि न चालयति। विपक्षनेता उक्तवान् यत् वयं बहु सौभाग्यशालिनः स्मः यत् एतादृशेन संयोगेन महाकुम्भस्नानस्य अवसरः प्राप्तः। अस्य कृते सर्वकारेण अधिका व्यवस्था कर्तव्या आसीत्, परन्तु बसयानानि अपि सर्वकारेण न प्रदत्तानि आसन् । निजबसयानैः, यात्रिकैः च जनाः महाकुम्भं गतवन्तः । अनेकानि बसयानानि दुर्घटिताः अभवन् । जनानां अपेक्षातीतः धनव्ययः कर्तव्यः आसीत् । अस्माकं HRTC परिवहनसेवाः प्रदातुं वाणिज्यिकसंस्था अस्ति या उच्चगुणवतायुक्तं न्यून सुरक्षितं च यात्रां जनान् प्रदाति। राज्यस्य जनानां एचआरटीसी इत्यनेन सह भिन्ना आसक्तिः अस्ति । एतादृशे सति राज्यस्य जनानां महाकुम्भस्य स्नानस्य विशेषव्यवस्था सर्वकारेण करणीया।

माघपूर्णिमायाः शुभावसरे प्रायः द्विकोटिः संख्यकाः भक्ताः पवित्रं स्नानम् समाचरितवन्तः

सांकेतिकं चित्रम्

हिमसंस्कृतवार्ताः पुनीतत्रिपाठी। माघपूर्णिमायाः शुभावसरे प्रत्यूषकालादेव अपार उत्साहेन श्रद्धया च साकं श्रद्धालवः पुण्यस्नानं कृत्वा मातुः गङ्गायाः पूजार्चनां कृतवन्तः। तत्र हि भारतस्य सनातनसंस्कृतेः परम्पराणां परिपालकाः कल्पवासिनः, श्रद्धालवः, दर्शनार्थिनः, पुण्यावगाहनार्थिनः चात्र भूशं एकत्रिताः आसन्। प्रयागराज-नगरस्य पुण्ये महाकुम्भे माघपूर्णिमायाः स्नानस्य शुभावसरे साम्प्रतम् द्विकोटिः जनाः सङ्गमे पवित्रं स्नानम् अकुर्वन्। माघपूर्णिमायां गङ्गा, यमुना, सरस्वती इत्येतासां नदीनां सङ्गमस्थाने स्नानम् शुभम् भवति इति मन्यते, अत एव स्नानस्य महती प्रसङ्गिकता अस्ति। अस्मिन् वर्षे दश लक्षतः अधिकाः कल्पवासिनः आयोजिते भव्योत्सवे महाकुम्भे कल्पवासस्य विशेषानुष्ठानस्य समाप्तिः अपि भवति। अद्यावधि प्रायः पंचपंचाशत्लक्षाधिकसप्तचत्वारिंशत्कोटि संख्यकाः भक्ताः पवित्रं स्नानम् समाचरितवन्तः। विश्वस्य बृहत्तमः धार्मिकसमागमः इति मान्यतां प्राप्तम् महा-कुम्भ-मेलकं जनवरीमासस्य त्रयोदश दिनाङ्के आरब्धम्। इदं हि सम्पूर्ण-जगतः भक्तान् आश्रयत।

डीएमके-सांसदः दयानिधि-मारन-इत्यस्य लोकसभायां संस्कृतविषये आपत्तिपूर्णटिप्पण्याः भारते सर्वत्र विरोधः

हिमसंस्कृतवार्ताः- लोकसभा-कार्याचरणे संस्कृतम् "आरएसएस- विचारधारा" इति उक्त्वा डीएमके- सांसदः दयानिधि-मारनः मंगलवासरे लोकसभायाम् आपत्तिपूर्णानि वाक्यानि अकथयत्। प्रश्नघण्टायाः अनन्तरं शीघ्रमेव लोकसभा अध्यक्षः ओम बिरला इत्यनेन घोषितं यत् सदस्यानां कृते युगपत् व्याख्या उपलब्धा इति भाषासु षट् अपि भाषाः- बोडो, डोगरी, मैथिली, मणिपुरी, संस्कृतम्, उर्दू च समाविष्टाः सन्ति। घोषणां प्रति तीक्ष्णप्रतिक्रियां दत्त्वा दयानिधि मारन् उक्तवान् यत् लोकसभायाः कार्याचरणे युगपत् संस्कृते व्याख्यां प्रदातुं करदातृणां धनम् अपव्ययं भवति। मारनः संस्कृतव्याख्यायाः समावेशनस्य विषये प्रश्नं कृतवान् यत् सा "संरक्षणीया नास्ति" इति। आधिकारिकराज्यभाषासु व्याख्यायाः समर्थनं कुर्वन् सः संस्कृतस्य आक्षेपं कृतवान्। "२०११ तमे वर्षे जनसङ्ख्यासर्वेक्षणने उक्तं यत् केवलं ७३,००० जनाः एव संस्कृते वदन्ति इति कथ्यते। यदा दत्तांशः अस्ति तदा किमर्थं भाषितव्यम्। वयं आरएसएस- विचारधारायां करदातृणां धनम् अपव्ययामः?" इति सः अपृच्छत्।

अनेन बिरला भारतस्य प्राथमिकभाषा संस्कृतम् एव इति वदन् प्रतिप्रहारं कर्तुं प्रेरितवान्। सभाध्यक्षः अवदत् यत् सदनस्य कार्यवाहीनां युगपत् व्याख्या केवलं संस्कृतभाषायाम् एव सीमिता नास्ति अपि तु अन्यासु मान्यताप्राप्तभाषासु अपि अस्ति। "हिन्दीभाषायां संस्कृतभाषायां च युगपत् व्याख्या उपलभ्यते" इति सः अवदत्। अस्मिन् प्रकरणे देशे सर्वत्र सामाजिकान्तर्जातिकपटलेषु दयानिधेः विरोधः अभवत्। अस्मिन् विषये हिमाचलसदृशे शान्ते वातावरणे अपि जनेषु रोषः दृष्टः, अस्मिन् विषये हिमसंस्कृतवार्तापक्षतः अपि विरोधः उपस्थापितः।

हिमाचलवार्ता- ग्रामेषु बृहत् वाणिज्यिकभवनानां निर्माणात् पूर्वं अनुमतिः आवश्यकी

सांकेतिकं चित्रम्

हिमसंस्कृतवार्ताः - धर्मशाला। हिमाचलप्रदेशे चतुर्ष्वकिराजमार्गस्य १०० मीटरत्रिज्यायाः अन्तः निवसन्तः जनाः अधुना नगरदेशनियोजने समाविष्टाः भविष्यन्ति। एतादृश्यां परिस्थितौ टीसीपी इत्यनेन सम्बन्धितक्षेत्रे गृहीभवनानां वा वाणिज्यिकभवनानां निर्माणार्थं पुनर्निर्माणार्थं वा अनापत्तिः (एनओसी) प्राप्तुं अनिवार्यं कृतम् अस्ति। परन्तु चतुर्ष्वकिराजमार्गस्य निर्माणकाले क्षतिग्रस्तानां अथवा अर्धभग्नानाम् भवनानां पुनर्स्थापनं कर्तुं सम्बद्धाः जनाः सहजतया कर्तुं शक्नुवन्ति। निर्माणविधिः समुचितता भवेत् इति सर्वकारः एतत् करोति। चतुर्ष्वकिराजमार्गात् दूरं अपि नियमानुसारं भवेत्, येन तेषां समस्या न भवति। हिमाचलप्रदेशे पठानकोटतः मण्डीपर्यन्तं, काङ्गडातः शिमलापर्यन्तं चतुर्ष्वकिराजमार्गद्वये नूतनं निर्माणं क्रियते। एतयोः मार्गयोः जनानां गृहाणि व्यापारप्रतिष्ठानानि च बृहत्प्रमाणेन

प्रभावितानि सन्ति। येषां सम्पूर्णानि भवनानि चतुर्ष्वकिराजमार्गस्य व्याप्तिम् आगतानि तेषां किञ्चित् प्रतिभूतिः प्राप्ताः, परन्तु येषां अर्धनिर्मितभवनानि ध्वस्तानि सन्ति, तेषां इदानीं नगर-देशनियोजनात् अनुमतिः प्राप्तव्या भविष्यति यद्यपि विभागः पक्षं करोति यत् जनाः पुनर्स्थापनं कर्तुं शक्नुवन्ति, परन्तु नूतननिर्माणार्थं वा अतिरिक्तनिर्माणार्थं वा सम्बन्धितस्य व्यक्तेः कृते ऑनलाइन आवेदनं कृत्वा विभागात् एनओसी प्राप्तुं अनिवार्यम् अस्ति। चतुर्ष्वकिराजमार्गस्य पार्श्वे जनाः किमपि निर्माणं न कुर्वन्तु, येन भविष्ये किमपि प्रकारस्य संकटः भवितुम् अर्हति अथवा सम्बन्धितजनानाम् किमपि प्रकारस्य संकटं ग्रहीतुं शक्यते इति कथ्यते पुनर्निर्माणं कुर्वतां विभागं अपि सूचितव्यं भविष्यति, येन ते नियमानाम् विषये सूचिताः भवेयुः। अपरपक्षे नगरदेशनियोजनाधिकारी रशिकशर्मा कथयति यत् अधुना चतुर्ष्वकिराजमार्ग उभयतः १००-१०० मीटर क्षेत्रं टीसीपी-मध्ये समाविष्टम् अस्ति। एतादृशे सति नूतननिर्माणार्थं एनओसी ग्रहीतुं अनिवार्यं भविष्यति। अस्य कृते जनाः अन्तर्जालद्वारा आवेदनं कर्तुं शक्नुवन्ति। केवलं दिवसद्वयेन तेभ्यः एनओसी प्रदत्तं भविष्यति। उद्देश्यं चतुर्ष्वकिराजमार्गात् इत्यादिभिः महत्त्वपूर्णराजमार्गैः समीपस्थेषु क्षेत्रेषु योजनानुसारं निर्माणं करणीयम्। अस्य कारणात् जनसामान्यं किमपि प्रकारस्य कष्टस्य सम्मुखीकरणं कर्तुं न अनुमन्यते।

चेकगणराज्यस्य बर्डी-प्रान्ते सेतूदरगणः दिनद्वये सेतुबन्धनं कृतवन्तः यत् सप्तवर्षान् अवरुद्धम् आसीत्

सेतूदरः अस्मत्तः पूर्वमेव निर्मितवन्तः येन अस्माकं त्रिकोटि-चेक-धनमुद्राणि (दशकोटि-रूप्यकेभ्यः अधिकमूल्यं) संरक्षितवन्तः इति बर्डी-संरक्षित- भूदृश्य- क्षेत्र- प्राधिकार-अध्यक्षः प्रतिपादितवान्। निर्माणानुमतिप्राप्त्यै सङ्घर्षात् सेतुबन्धनम् अवरुद्धम् आसीत्।

४७९) आयुर्वेदे नाडीपरीक्षणस्य विज्ञानम्

नाडीपरीक्षणस्य वर्णनं चरकसंहितायां, सुश्रुतसंहितायां, शारंगधरसंहितायां, भावप्रकाशे, योगरत्नाकरे च विद्यते। महर्षिः सुश्रुतः स्वयोगशक्त्या सम्पूर्णशरीरस्य सर्वाः नाड्यः द्रष्टुं शक्नोति स्म। एलोपैथी चिकित्सायां हृदयस्पन्दनस्य मात्रं ज्ञानं भवति, परन्तु एषा विज्ञानं ततः अधिकं सूचयति। आयुर्वेदे पारंगतः वैद्यः नाडीपरीक्षया रोगानां ज्ञानं करोति। अनेन ज्ञायते यत् कः दोषः शरीरे दूषितः अस्ति। नाडीपरीक्षणं विना कस्यापि महत्या व्यययुक्त्या पीडाजनकैः निदानप्रणालिकाभिः विना अपि निश्चितं रोगनिदानं करोति।

नाडीपरीक्षणस्य विधिः:

१. स्त्रीणां वामहस्तः, पुरुषाणां दक्षिणहस्तः परीक्ष्यते।
२. करतलस्य अन्तर्भागे अङ्गुष्ठस्य अधः यत्र स्पन्दनं अनुभूयते तत्र त्रिभिः अङ्गुलीभिः स्थापनं क्रियते।
३. अङ्गुष्ठस्य समीपस्थायां अङ्गुल्यां वातः, मध्ये पित्तं, तृतीयायां कफः अनुभूयते।
४. वातनाडी अनियमिता भवति तथा च मध्यमगत्या स्पन्दते।
५. पित्तनाडी अतीव तीव्रगत्या धावति।
६. कफनाडी मन्दं तथा च सान्द्रं स्पन्दते।
७. त्रयः अङ्गुल्यः एकत्र स्थापयित्वा अधिकदोषस्य ज्ञानं भवति।
८. प्रारम्भिकावस्थायां एव दोषनिवारणेन रोगः न भवति।
९. प्रत्येकस्य दोषस्य अपि अष्टविधाः नाड्यः भवन्ति, यस्मात् रोगज्ञानं सिध्यति।
१०. कदाचित् द्वौ त्रयः वा दोषाः सह मिलित्वा भवन्ति।
११. नाडीनिरीक्षणं प्रातः उत्तिष्ठ्य अर्धघण्टानन्तरं कर्तव्यं, येन स्वस्य प्रकृतिः ज्ञायते।
१२. चिकित्सकस्य साधुत्वं योगविद्यायाः च ज्ञानं सहायकरं भवति। दक्षः वैद्यः नाडीं गृह्णन् एव

त्रिसेकण्डे दोषं ज्ञातुं शक्नोति।

१३. मृत्यु-नाड्या अनुभवी वैद्यः भावी-मरणस्य अपि ज्ञानं कर्तुं शक्नोति।

१४. कः प्रकृतिप्रधानः—वात, पित्त, कफ, उत मिश्रितः—नाडीज्ञानेन ज्ञातुं शक्यते। अद्य भारतदेशे एलोपैथीचिकित्सायाः प्राचुर्येण नाडीवैद्याः विरलाः जाताः, किन्तु एषा विद्या संरक्षितव्या। आयुर्वेदाध्ययनरताः छात्राः इमां विद्याम् अनुभवी वैद्येभ्यः अवश्यं शिक्षेयुः।

सुधा साठवे मुंबई

सुधा साठवे, मुंबई

संस्कृतविद्यास्थानानि-४८

वैदिकछन्दांसि-

सर्वानुक्रमणीकारेण कात्यायनेन वैदिकछन्दसां अक्षरसङ्ख्याधारितत्वम् उपलक्ष्य यदक्षरपरिमाणं तत् छन्दः एवं छन्दोवर्णनं कृतम्। एतानि वैदिकछन्दांसि द्विविधानि।

१) अक्षरगणनानुसारीणि- एतेषु पादविभाजनस्य अपेक्षा नास्ति केवलम् अक्षरसङ्ख्या एव महत्त्वम् आवहति।

२) पादाक्षरगणनानुसारीणि- एतेषु अक्षराणां पादविभाजनं कृत्वा प्रतिपादम् अक्षरसङ्ख्या निर्धारिता अस्ति। मुख्यानि वैदिकछन्दांसि सप्तसङ्ख्याकानि सन्ति। एतेषामग्रेऽपि अग्रे येषामक्षरसङ्ख्या तानि अतिछन्दांसीति उच्यन्ते। तानि छन्दांसि तथा तेषाम् अक्षरसङ्ख्या एवम्- अतिजगती- ५२, शक्वरी- ५६, अतिशक्वरी- ६०, अष्टि- ६४, अत्यष्टि- ६८, धृति- ७२, अतिधृति- ७६, कृति- ८०, प्रकृति- ८४, आकृति- ८८, विकृति- ९२, संस्कृति- ९६, अभिकृति- १००, उत्कृति- १०४।

एवं समेत्य २१ छन्दसामुपयोगः वैदिकवाङ्मये दृश्यते। क्वचित् छन्दसि एकमक्षरं अक्षरद्वयं वा न्यूनाधिकं भवितुं शक्यते। यदि एकमक्षरं न्यूनं तर्हि तत् छन्दः निचूद इति, अधिकं चेत् भुरिक् इति उच्यते। यदि छन्दसि अक्षरद्वयं न्यूनं तर्हि तच्छन्दः विराट् इति तदेव अधिकं चेत् स्वराट् इति चोच्यते। एवं गायत्र्याः २३ अक्षराणि सन्ति तदा सा निचूदायत्री २५ भवति तदा सा भूरिगायत्री भवति। अक्षरद्वयस्य न्यून्येन द्वाविंशत्यक्षरा विराट्गायत्री अक्षरद्वयाधिक्येन च षड्विंशत्यक्षरा स्वराट्गायत्री भवति।

'तत्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्।' इत्येषः प्रसिद्धः गायत्रीमन्त्रः २३ अक्षरत्वात् वस्तुतः निचूदायत्री अस्ति यतः तस्य प्रथमे पादे सप्तैव अक्षराणि विद्यन्ते। एवं सति तत् न्यून्यं पूरयितुं वर्णविभाजनं कर्तव्यमिति व्यवस्था कात्यायनेन सर्वानुक्रमण्यमुक्ता अस्ति। एतस्य कृते "व्यूहनम्" इति पारिभाषिकशब्दः उपयुज्यते। पादपूरणार्थं क्षेत्रसंयोगैरेकाक्षरीभावान् व्यूहेत्। पादपूरणं कर्तुं यानि संयुक्ताक्षराणि तानि विभाजनीयानीति अभिप्रायः। तेन बहुभिः गायत्र्याः प्रथमः पादः 'तत्सवितुर्वरेण्यम्' एवं गृहीत्वा अष्टाक्षरसङ्ख्यापूरणं क्रियते।

-श्री अभिजित् तोडकरः 9145908156

"लौकिकन्यायकोशः"

"बीजवृक्षन्यायः"

बीजाद् वृक्षः वृक्षाद् बीजं वा इति प्रश्ने जाते द्वयोः कतरत् पूर्वं जातमिति निश्चयः दुष्करः भवति। द्वयोः सबन्धः अनादिः। एवं कयोरीष द्वयोः कार्यकारणभावः निश्चेतुम् अशक्य चेत् तत्र अस्य प्रयोगः क्रियते।

तुल्य- बीजाङ्कुरन्यायः।

डा. वर्षा प्रकाश टोणगांवकर पुणे/ महाराष्ट्रम्

हिमसंस्कृतवार्ताः, डॉ. विवेक शर्मा, जोगिन्दरनगरम्

* सामान्यज्ञानम् *

प्रश्नः 1. कोणार्क- सूर्य- मन्दिरम् कुत्र अस्ति?

उत्तरम् : कोणार्क (उड़ीसाप्रान्ते)

प्रश्नः 2. 'रत्नावली' इत्यस्य रचयिता कः अस्ति?

उत्तरम् - कविः हर्षवर्धनः।

प्रश्नः 3. भारतस्य राष्ट्रीयनदी का अस्ति?

उत्तरम् - 'गङ्गा' इति।

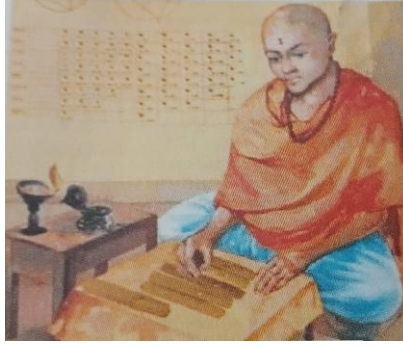
प्रश्नः 4. भारतस्य सर्वाधिकं बृहत्तरम् मरुस्थलम् किम्?

उत्तरम् - 'थारमरुस्थलम्'।

प्रश्नः 5. वर्तमानसमये भारतस्य विदेशमन्त्री कः अस्ति?

उत्तरम् - श्रीमान् सुब्रह्मण्यम् जयशंकरः।

ब्रह्मगुप्तः बीजगणितं, खगोलविज्ञानञ्च

हिमसंस्कृतवार्ताः, रविन्द्र जेट्टी, बेङ्गलुरुः

ब्रह्मगुप्तः एकः प्रमुखः भारतीयगणितज्ञः खगोलशास्त्रज्ञः च आसीत् यः ७ शताब्द्याः कालखण्डे जीवितः आसीत्। वर्तमानराजस्थानप्रदेशे भिल्लमलायां ५९८ ई.स.। ब्रह्मगुप्तः बीजगणितस्य, गणितस्य च कार्यस्य कृते अत्यन्तं प्रसिद्धः अस्ति। ब्रह्मस्फुटसिद्धान्त इति स्वस्य मौलिकग्रन्थे शून्यस्य अवधारणां संख्यारूपेण प्रवर्तयति स्म, या तदानीन्तनः क्रान्तिकारी आसीत्। ब्रह्मगुप्तः स्वतः संख्यां हत्वा शून्यं परिभाषितवान्, गणितक्रियां कर्तुं अत्यावश्यकं स्थानधारकं च व्यवहरति स्म तस्य कार्येण आधुनिकबीजगणिततन्त्रस्य आधारः स्थापितः। ऋणात्मकसङ्ख्यासम्बद्धानां नियमानाम्

अपि निर्माणं कृतवान्। ब्रह्मगुप्तः सकारात्मकम् ऋणात्मकं च संख्यानां गणितस्य व्यवस्थितं दृष्टिकोणं दत्तवान्, तयोः समानकठोरतापूर्वकं व्यवहारं कृतवान्। ऋणात्मकसङ्ख्याद्वयस्य योगं धनं ऋणात्मकं च गुणनफलम् अपि सः परिभाषितवान्। तदतिरिक्तं ब्रह्मगुप्तेन द्विघातसमीकरणानां समाधानार्थं पद्धतयः प्रदत्ताः, अनिर्धारितसमीकरणानां समाधानं च प्रदत्तवन्तः, ये डायोफेन्टाइनसमीकरणः इति प्रसिद्धाः आसन्। तस्य योगदानं बीजगणितस्य विकासे प्रभावशालिनी आसीत्, विशेषतः समीकरणानां समाधानं कर्तुं यत् पश्चात् इस्लामिक- यूरोपीय- गणितस्य प्रगतेः अभिन्नं भागं भविष्यति। खगोलशास्त्रे ब्रह्मगुप्तेन ग्रहगतिगणने महत्त्वपूर्णं उन्नतिः कृता। सः ग्रहस्थापनां, वर्षदीर्घतायाः, ग्रहणानां समयस्य च समीचीनविधिं प्रदत्तवान्। ब्रह्मगुप्तः सूर्यकेन्द्रीयं प्रतिरूपमपि प्रस्तावितवान् यस्मिन् सः पृथिवी स्वस्य अक्षे परिभ्रमति इति सूचितवान्, एषः विचारः स्वसमयात् अग्रे आसीत् खगोलशास्त्रे तस्य योगदानं त्रिकोणमितिपर्यन्तं अपि विस्तारितम्, यत्र सः साइन- कोसाइन- सारणीः विकसितवान्, ये अनन्तरं खगोलशास्त्रज्ञानां गणितज्ञानञ्च कृते महत्त्वपूर्णाः आसन्। ब्रह्मगुप्तस्य मृत्युः ६६८ तमे वर्षे चालुक्यसाम्राज्यस्य भागः आसीत् उज्जैननगरे अभवत्।

शत्रुघ्नस्य अकलीबां बुद्धिं विज्ञाय रामः तदा बाढम् इत्यब्रवीत्।

रामस्य वाक्यस्य वाक्यान्ते बहवः कामरूपिणः वानराः ऋक्षराक्षससङ्घाः स्वर्गायाभिमुखं स्थितं रामं द्रष्टुमनसः सुग्रीवं पुरस्कृत्य समागताः अभवन्। वानरेषु केचन देवपुत्राः, केचन ऋषिपुत्राः केचन च गन्धर्वपुत्राः रामक्षयं विदित्वा हि समागताः अभवन्। ते सर्वे आगत्य रामम् अब्रुवन् हे राजन्! वयं सर्वे तवानुगमनार्थं हि आगताः। हे पुरुषोत्तम! यदि त्वम् अस्माभिर्विना गच्छेः तर्हि वयं मन्यामहे यद् यमदण्डमिवोद्यम्य त्वया वयं विनिपातिताः स्म। एतस्मिन्नन्तरे महाबलः सुग्रीवः विधिवद् वीरं रामं प्रणम्य अब्रवीत् हे नरेश्वर! अहम् अङ्गदम् अभिषिच्य आगतोऽस्मि। हे राजन्! तवानुगमने कृतनिश्चयं मां विद्धि। तैरेवमुक्तः काकुत्स्थः बाढमित्येवम् उक्त्वा राक्षसेन्द्रं विभीषणम् अब्रवीत् हे विभीषण! यावत् प्रजाः स्थास्यन्ति तावत् सशरीरस्त्वं लङ्कां धरिष्यसि। यावत् चन्द्रश्च सूर्यश्च यावत् मेदिनी च तिष्ठति, यावच्च मत्कथा लोके तावद् राज्यं तवास्तु।

अपिच सखित्वेन त्वां वदामि, त्वं धर्मेण प्रजाः संरक्ष, अत्र उत्तरं वक्तुं नार्हसि। हे राक्षसेन्द्र! किञ्चन अन्यद्वक्तुमिच्छामि। त्वम् इक्ष्वाकुकुलदैवतं जगन्नाथम् आराधय। रामस्य भाषितं श्रुत्वा राक्षसमुख्यानां राजा विभीषणः रामस्य आज्ञाम् अनुस्मरन् तथैव भवतु इत्युक्त्वा तस्य आदेशं स्व्यकरोत्। विभीषणम् एवमुक्त्वा रामचन्द्रः हनुमन्तम् अब्रवीत् हे कपीश्वर! जीविते कृतबुद्धिः त्वं प्रतिज्ञां मा वृथा कृथाः। हे महाबल! लोके यावद् मत्कथाः प्रचरिष्यन्ति तावत् सुग्रीतस्त्वं मद्वाक्यम् अनुपालयन् रमस्व। महात्मना राघवेण एवमुक्तः प्रीतः हनुमान् अब्रवीत् हे प्रभो! यावत् तव पावनी कथा लोके विचरिष्यति तावद्दहं तवाज्ञाम् अनुपालयन् मेदिन्यां स्थास्यामि। ततः महात्मा राघवः वृद्धं ब्रह्मसुतं जाम्बवन्तं द्विविदं मैन्दञ्च अब्रवीत्- यावत् कलिश्च सम्प्राप्तः तावद् यूयं सर्वदा जीवत। तान् एवमुक्त्वा रघुनन्दनः रामः तान् सर्वान् ऋक्षवानरान् अब्रवीत्- बाढम्! यूयं सर्वे यथोचितं मया सह गच्छत।